

Душан Достанић

Институт за политичке студије, Београд

ХЕРДЕРОВО СХВАТАЊА НАЦИЈЕ*

Сажетак

У овом раду аутор се бави схватањем нације код немачког филозофа Јохана Готфрида Хердера. У раду се указује на Хердерово схватање језика као главне карактеристике нације. Поред тога, посебна пажња посвећена је Хердеровом појму „народног духа“. Према Хердеру, све карактеристичне црте једног народа у суштини су дело и манифестација посебног „народног духа“. У трећем делу рада аутор се бави погледом немачког филозофа на питање односа између различитих култура. Тиме се указује на основне црте Хердеровог културног национализма као и његово однос према просветитељском космополитизму. Циљ рада је да се укаже на корене и зачетак савремених разматрања о нацији, национализму и националном идентитету.

Кључне речи: Јохан Готфрид фон Хердер, нација, дух народа, култура, језик, идентитет

Јохан Готфрид фон Хердер спада у ред најзначајнијих филозофа и међу најутицајније духове краја XVIII века. У научном смислу, Хердер је значајан за зачетке модерног изучавања књижевности, херменеутике, антропологије, лингвистике, филозофије историје, а оставио је трага и у другим областима.¹⁾ Са друге стране, иако се Хердер сматра оцем историцизма и национализма,

* Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 179009 који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

1) Andrew Bowie, *Introduction to German Philosophy from Kant to Habermas*, Polity Press, Cambridge, 2003, p. 50.

његова социо-политичка мисао није довољно призната. Често се може чути да за Хердера политика није представљала основну преокупацију те да он није политички мислилац у правом смислу речи будући да су политичке идеје заузимале само мали део његовог иначе огромног интелектуалног дела.²⁾ Ово пре свега због тога што међу Хердеровим објављеним списима не постоји ни једно веће дело које би се недвосмислено могло класификовати као политичка расправа³⁾, тако су његове политичке идеје разбацане у низу дела која нису политичка у ужем смислу те речи. Он није развио целовиту политичку теорију у оном смислу како су то учинили Хобс, Кант или Русо. Упркос томе, Хердер није узалуд прозван „немачки Русо“. Остварио је снажан утицај у политичкој мисли, пре свега као претеча романтизма,⁴⁾ а као мислилац који је оставио трага на размишљања тако различитих писаца као што су Фихте, Шелинг, Фридрих Шлегел, Дилтај и Хегел имао је и велики посредан и контрoверзан утицај на политику.

Међу теоретичарима не постоји слагање везано за оцену Хердерове мисли. Један број писаца на трагу Лукачевих размишљања о ирационализму убраја и Хердера у „галерију бескрупулозних“ која води директно до Хитлера. За Невена Цветићанина Хердер је уз Шелинга и Шлегела утопијски конзервативац, а то значи да иако стоји на позицијама хијерархијског реда, он не жели да тај ред утемељи насиљем или некаквом политичком акцијом. Уместо тога, његово успостављање препушта спонтаним друштвеним силама или Божјем Провиђењу.⁵⁾ Са друге стране, Исаија Берлин види у том истом Хердеру претечу либерализма и носиоца духа толеранције, обазривости и уважавања несавршености живота, барем у оној мери у којој се то може рећи за романтизам.⁶⁾ На Берлиновом трагу Бајзер убраја Хердера у баштинике либералних идеја, указујући на честу грешку да се антирационалисти поистовећују са реакционарима. За њега, Хаман, Јакоби и Хердер представљају

2) Reinhold Aris, *History of Political Thought in Germany 1789-1815*, Routledge, 1965, p. 235.

3) F. M. Barnard, *Herder on Social and Political Culture*, Cambridge University Press, Cambridge, 1969, p. 6-7.

4) „Ако постоји и једна личност за коју се може тврдити да је отац романтичарске политичке мисли онда је то заиста Хердер.“ Frederick C. Beiser, *Enlightenment, Revolution and Romanticism: The Genesis of Modern German political thought, 1790-1800*, Harvard University Press, Cambridge, 1992, p. 189. Брајзер није усамљен у свом ставу. Ридигер Зафрански сматра да је историја романтизма започела 1769. године, када је Хердер пошао на своје поморско путовање, да упозна свет и самог себе.

5) Невен Цветићанин, *Епоха с оне стране левице и деснице*, Службени гласник, Институт друштвених наука, Београд, 2008, стр. 181-182.

6) Исаија Берлин, *Корени романтизма*, Службени гласник, Београд, 2006. стр. 155.

прогресивне мислиоце.⁷⁾ Иза њихове критике рационализма стајале су, по Бајзеровом мишљењу, либералне вредности.

Па ипак, без обзира на разне покушаје да се Хердер уклопи у ову или ону групу, он не припада само историји политичких теорија. Истина, његова дела се у данашње време ретко објављују и још ређе читају, али политичка и социјална мисао немачког Русоа остаје актуелна и у XXI веку. Он је први поставио питања разлика међу културама и како одговорити на та питања. Тиме је питање културе постало политичко питање, а данас је опште прихваћено да је управо култура оно што нас чини политичким, те самим тим култура није контекстуална ствар за политику него есенцијална.⁸⁾ С тим у вези није чудо да се Хердер често посматра као духовни отац немачког и словенских односно источноевропских национализама. Његов, пре свега културни односно културолошки приступ политици, истицање јединствене вредности сваке културе, наглашавање значаја заједнице, одвајање заједнице и државе, негативан однос према феноменима као што су држава, моћ, суверенитет и прогрес, неповерење, ако не и непријатељство спрам теорија друштвеног уговора и природних права, чине Хердерову мисао изузетно интересантном у контексту актуелних спорова између комунитариста и либералних универзалиста.⁹⁾ До својих закључака Хердер је долазио преко размишљања о језику. Као што примећује Боуви, данас се на језик гледа као на очигледно политичку ствар, при чему се често заборавља да тај политички статус језика има посебну модерну историју.¹⁰⁾ Тако се прихватање језика као политичке чињенице као и „лингвистички заокрет“ у модерној филозофији директно везују за Хаманово и још више Хердерово дело. Истовремено, може се рећи да колико је данашњи либерализам укорењен у просветитељској филозофији толико је и модерни комунитаризам, барем једним својим делом укорењен у Хердеровој мисли. Тако Петер Краус помиње Хердеров, Хумболтов и Хегелов утицај

7) Frederick C. Beiser, *Enlightenment, Revolution and Romanticism: The Genesis of Modern German political thought, 1790-1800*, Harvard University Press, Cambridge, 1992, p. 24.

8) Michael Thompson, Marco Verweij, Richard J. Ellis, „Way and How Culture Matters“ in Robert E. Goodin, Charles Tilly (ed.) *The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis*, Oxford University Press, Oxford, 2006, p. 319-320.

9) Види: Слободан Дивјак (ур.) *Нација, култура и грађанство*, Службени лист Србије, Београд, 2002, Душан Достанић, „Значај проучавања културе за модерну политичку мисао“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд 2/2011, стр. 277-300, Душан Достанић „Модерна држава пред изазовима комунитаризма“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд 2/2012, стр. 83-111.

10) Andrew Bowie, *Introduction to German Philosophy from Kant to Habermas*, Polity Press, Cambridge, 2003, p. 41.

на комунитаристичка схватања Чарлса Тејлора.¹¹⁾ Поред осталог и ХердEROVA критика просветитељства и рационализма делимично оживљава код данашњих писаца као што је Роџер Скрутон или у постмодернистичкој верзији Аластера Макинтајера и Ричарда Рортија. Тако је немачки писац остао интересантан различитим школама политичког мишљења. На њега ће се позивати националисти и конзервативци једнако колико и либерали или комунитаристи, а заслуге ће му приписивати и марксисти. На исти начин ХердEROVA мисао трпеће критике са сваке од ових страна.

У овом раду покушаћемо да назначимо контуре ХердEROVOГ схватања нације и идентитета. Ипак треба водити рачуна о једној ствари, а то је ХердEROVA припадност вајмарској класици. Основну карактеристику вајмарске класике представљало је претпостављање културе политици.¹²⁾ Величање културе и скепса према држави и политици одликују и ХердEROVу мисао. Међутим, на темељу мисли која није била заинтересована за питања политике, моћи и државе, него је преко једног аполитичног (ако не и антиполитичног) појма културе желела да се од њих дистанцира, остављајући културу као подручје слободе и свог поноса, настаће један скроз на скроз политички концепт. То у почетку неполитичко схватање културе и идентитета пресудно ће утицати на правну и политичку теорију.

ОД ЈЕЗИКА ДО ДУХА НАЦИЈЕ

Хердер је пре свега познат по својој филозофији језика којом се на овом месту нећемо детаљније бавити. Оно што је за нас важно јесте да на темељу своје филозофије језика немачки филозоф заснива учење о нацији. Он тврди да се посредством језика стварају се национална култура и национални идентитет. Заправо Хердер ће од народа створити политички феномен. Како пише Рајнолд Арис мислиоци XVIII века нису придавали политичку важност концепту нације. За већину њих народ (Volk) је био маса неписмених становника неке земље према којој се гајио елитистички презир. Мислиоци XVIII века били су далеко од идеје да се на народ може гледати као на инкарнацију културе. Управо је Хердер развио идеју о народу као о органској целини која је створена на темељу

11) Peter A. Kraus, „Komunitarismus“ in Claus Offe, Martin Hartman (hrsg.), *Politische Theorie und Politische Philosophie*, Verlag C. H. Beck, München 2011, s. 30-31.

12) Волф Лепнис, *Култура и политика*, Геопоетика, Београд, 2009.

заједничке историје и културе.¹³⁾ Дакле, иако је појам нације био познат и пре Хердера, овај немачки мислилац направио је „коперникански обрт“ и појму народа дао ново значење. Уместо масе поданика једног владара, односно нижег слоја и необразоване светине, народ постаје колективитет, органска целина, која поседује свој језик, своју душу, свој карактер, своје стваралаштво, те према томе своју индивидуалност и своју унутрашњу вредност. Тиме се омогућава да се појмови народ и нација схватају као синоними, при чему Хердерово схватање појма нација ни у ком случају не треба повезивати са француским разумевањем нације односно нацијом као грађанством.

У заснивању нације језик игра особито важну улогу. Нација је природна, органска и друштвена група, у којој основу заједничког идентитета чини језик. Према Хердеру, језик и поезија нису спољашње ознаке већ конститутивни елементи једне нације. Преко језика појединац постаје свестан свог сопства као и припадности нацији. Човек, као биће језика, је самим тим и биће које је створено за живот у друштву. Ниједан човек не постоји сам за себе, и сваки је укључен у целину рода коме припада, односно представља само једну карику у ланцу.

Хердер инсистира на припадању групи, односно на човековој укоренености. Тим путем, немачки филозоф помоћу језика спаја лични и колективни идентитет. Стање друштвености је према Хердеру природно стање за човека. Сваки човек припада некој групи, а ако се одвоји од ње осећа се као туђин. Другим речима појединац је неодвојив од нације којој припада. „Целу идеју бити код куће или бити одсечен од природних корена, цела идеја корена, припадања групи, секти, покрету углавном је изумео Хердер.“¹⁴⁾ Он даље тврди да се језиком детету преноси цела душа, цели начин мишљења његових родитеља. Прихватајући језик дете с њим упија млеко своје мајке и дух свога оца.¹⁵⁾ То дакле значи да се помоћу језика преносе и чувају идеје које једна нација баштини, а нација заснива као духовна заједница утемељена на заједничким унутрашњим вредностима. Учењем језика преноси се идентитет, односно поглед на свет или како то Хердер каже обликује се душа. Нација дакле чини референтни оквир и хоризонт у оквиру кога се свет може разумети и интерпретирати. Према томе, појединац се

13) Reinhold Aris, *History of Political Thought in Germany 1789-1815*, Routledge, 1965, p. 242.

14) Исаија Берлин, *Корени романтизма*, Службени гласник, Београд, 2006, стр. 74.

15) Јохан Готфрид Хердер, *Расправа о пореклу језика*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, 1989, стр. 85-86.

не социјализује посредством принудне силе закона, него кроз образовање и културну традицију. Легенде које је дете слушало, сливају се у његову душу, хране је и обликују. Управо духовне, односно органске силе које делују изнутра стварају социјалну и политичку кохезију.

Хердер одатле наставља даље и формулише концепт народног духа (Volksgeist). „Као што читава нација има један заједнички језик, она такође дели и омиљене путеве имажинације, одређени ред и објекте мишљења: укратко, један дух који се изражава, без обзира на неке посебне разлике, у омиљеним делима духа и срца сваке нације.“¹⁶⁾ Дакле, свака нација поседује сопствени дух, који се очитује кроз посебан језик, поезију, митове, обичаје, музику, фолклор, ритуале, архитектуру, религију, секуларни симболизам тог народа. Тако се, на пример, национални дух једног народа може ишчитати из његовог језика. „Најлепши оглед о повести и разноликој карактеристици људског ума и срца било би, значи, *филозофско упоређивање језика*, јер у сваком од ових изражен је разум једног народа и његов карактер. На пример, да ли један народ има много имена или много радње, како се изражавају лица и времена, какав поредак појмова он воли – све је то често веома карактеристично у његовим цртама. Понека нација има посебан језик за мушки и за женски род; код других се у самој речи *ја* разликују чак и положаји. Делатни народи имају преобиле глаголских начина; префињеније нације имају мноштво особина ствари које су уздигле до апстракције.“¹⁷⁾

Исто као и језик тако и музика исказује посебан карактер одређене нације. Хердер каже: „Музика једне нације, и у својим најнесавршенијим токовима и омиљеним звуцима, показује унутрашњи карактер те нације, тј. право расположење њеног осећајног органа и истинитије него што би га могло осликати најдужи опис спољашњих случајности.“¹⁸⁾

За њега, као што сваки народ поседује свој сопствени језик тако сваки народ поседује сопствени дух, односно ствара сопствену културу. Другим речима не постоји народ лишен културе. Као што уочава Арис, Хердер је користио појам народног духа управо као метафизичку метафору за основано уверење да се у сваком на-

16) Johann Gottfried Herder, "On Characters of Nations and Ages" in Ioannis D. Evrigenis, Daniel Pellerin (ed.), *Another Philosophy of History and Selected Political Writings*, Hackett Publishing Company, Indianapolis/Cambridge, 2004, p. 119.

17) Јохан Готфрид Хердер, *Идеје за филозофију повести човечанства*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, 2012, стр. 126.

18) Хердер, *Идеје за филозофију повести човечанства*, стр. 105.

роду може открити интелектуално кретање које је одређено традицијом и окружењем.¹⁹⁾ Дакле, култура одређеног народа израз је специфичног духа тог народа, односно традиције и окружења. Она је сведочанство тог народа о његовом начину живота и мишљења. „Песме сваке нације су најбољи сведоци о својственим јој осећањима, нагонима и начинима гледања; истински коментар начина њеног мишљења и осећаја, из властитих јој, весељу предатих уста.“²⁰⁾ Према томе, један народ, његов начин живота и његово саморазумевање, као и његов јединствени дух, могу се разумети једино кроз творевине тог народа.

Људи који припадају истој групи имају нешто што им је свима заједничко и што их одваја од свих других. Све те ствари као што су митови, морал, народне песме или институције које нас окружују није створио један човек и појединачни аутор, одређене групе, чак ни једна генерација. Њих су стварале генерације, њихово порекло је далеко и дубоко, али ипак све те ствари створили су људи - несвесно - током дугог историјског и еволутивног процеса. То су облици изражавања које је створила колективна безлична машта и воља целе заједнице, која делује на различитим нивоима свести.²¹⁾ Ради се о делима колективног народног геније, из којих избија витална и креативна енергија тог народа. Стога су за Хердера све те креације духа нације народно благо. „*И какво је благо породични језик за будући род!* Скоро у свим малим нацијама свих делова света, колико год оне мало биле образоване, песме о њиховим очевима, спевови о делима њихових предака чине благо њиховог језика, повести и поетске уметности, њихову мудрост и подстицај, њихову поуку, игре и плес.“²²⁾ Хердер тврди да таквом благу треба прићи са озбиљношћу што он и сам чини. Да би боље истражио духове различитих народа током свог путовања бродом Хердер сакупља народне песме и остале културне творевине народа. Тиме ће он постати инспирација свим романтичарима у њиховом сакупљачком раду.

На другом месту Хердер објашњава да свака нација има културу која јој најбоље одговара и која је најприлагођенија поднебљу на коме је настала. „Свакој нацији је њена врста представа утиснута утолико дубље зато што је она њој својствена, сродна с

19) Aris, *op. cit.*, p. 243.

20) *Ibid*, стр. 115.

21) Исаија Берлин, *Против струје: есеји из историје идеја*, Заједница књижевника Панчева, Панчево, 1994, стр. 364.

22) Хердер, *Расправа о пореклу језика*, стр. 89-90.

њеним небом и њеном земљом, проистекла из њеног начина живота, наслеђена од отаца и праотаца.²³⁾ Готово да се може рећи да су људи једно са њиховом традицијом, па им сасвим логично њихово поднебље, клима и њихова традиција најбоље одговарају. Интерпретирајући Хердерову мисао Исаија Берлин вели: „Свет је оно што човек направи од њега; наш свет, наш немачки свет, изградили су други Немци и зато нам он мирише, изгледа и звучи познато.“²⁴⁾

Према томе, све што припадници групе раде или стварају поседује један виши квалитет на основу кога их препознајемо, на пример, као Немце, а не као Кинезе. Та колективна посебност је оно што Хердер назива националним духом односно националним карактером. У *Идејама за филозофију повести човечанства* он говори о националном карактеру као нечему што се природно и органски развија унутар нације током читавих миленијума, јер народ је једнако природна биљка колико је то и породица, само са више грана. У складу са тим, сваки народ је дужан да развије сопствену литературу кроз коју ће изразити сопствене вредности, уверења и погледе на свет. Уочава се да Хердер поред језика, посебну пажњу посвећује и поезији сваке нације. Он каже да ако се језик једне нације природно развија у складу са климом на одређеном подручју те етиком и начином размишљања тог народа, онда исто тако и „књижевност тог народа која је оригинална и национална мора да се формира у складу са природним матерњим језиком те нације на такав начин да то двоје функционишу заједно. Литература одраста у језику, а језик у литератури; несрећна је рука која жели да одвоји то двоје, варљиво је око које зажели да видимо један без другог.“²⁵⁾ На другом месту Хердер је још конкретнији. Тако он тврди да се душа нације се најслободније показује кроз поезију.²⁶⁾

Према томе, творевине народне душе као што су народне песме, приче, легенде и митови добијају на свом достојанству. Овај немачки филозоф не посматра митове на начин на који су то чинили просветитељи, као некакве измишљотине, песничка претеривања или бајке које су смислили моћни и јаки како би људе држали у незнању, па тиме и у покорности. Док су просветитељи у складу са својом дијагнозом сматрали да се митова и легенди треба ослободити, Хердер је стајао на другачијим позицијама. „Митологија сва-

23) Хердер, *Идеје за филозофију повести човечанства*, стр. 106.

24) Берлин, *Корени романтизма*, стр. 74.

25) Johann Gottfried Herder, "Fragments on Recent German Literature (1767-8)" in Michael N. Forster (ed.), *Herder: Philosophical Writings*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, p. 50.

26) Herder, "On Characters of Nations and Ages", p. 119-120.

ког народа је отисак особене врсте: како је он гледао на природу, нарочито, да ли је, зависно од његове климе и стваралачког духа, у њој нашао више добра или више лошега, и како је, рецимо, покушавао да једно објасни другим. ... И најхладнокрвнији путници били су запањени приликом призора опсена ове врсте, јер су видели успехе уобразиље у које су једва поверовали, и често нису знали да их објасне. Уопште, машта је још најнеистраженија од свих слика људске душе. ... Али одвратна је појава кад њу злоупотребљавају обмана или деспотизам, служећи се за своје намере укупним, још необузданим океаном људске маште и снова.²⁷⁾

Митови дакле не морају бити тачни, они се чак могу и злоупотребљавати, док на крају људска уобразиља чак може бити и корисна. Без обзира на све, митови и легенде онима којима су намењене, објашњавају свет виђеног и невиђеног. Још важније, они нам говоре о начину размишљања народа који их је створио. Уважавајући митове и легенде као израз националног духа, немачки филозоф тврди да помоћу њих можемо разумети како различити народи разумеју себе и своје место у свету. Народни митови, легенде, бајке, песме, епови, све то спада у домен колективног самоизражавања. На тај начин, Хердер је заштитио легенде од просветитеља и слободних мислилаца који су у њима видели само сујеверне шупље приче. И не само то! Хердер ће се одвојити од оног пута који су зацртали Декарт и Бекон, и упустиће у одбрану предрасуда, што је у доба просвећености представљало праву јерес. Тим путем ће после њега поћи и утемељитељ конзервативизма, Едмунд Берк, у својим *Размишљањима о Француској револуцији*. У *Још једној филозофији историје* немачки Русо каже: „Предрасуда је добра у свом времену: она чини људе срећним. Она тера народе на збијање око њиховог центра; чини да они чвршће стоје на својим *коренима*, више цветају на свој сопствени начин, страснији су и такође срећнији у својим склоностима и сврхама.“²⁸⁾

Дакле за Хердера сами митови и предрасуде поседују нешто што се не може речима изразити, нешто много дубље, нешто ирационално што се може пренети једино кроз митске слике. Логички системи нису у стању да усреће људе на начин на који то митови и легенде могу да учине. Према томе, митови могу поседовати много више мудрости него развијени логички системи. Они којима су ти митови намењени из њих читају поуке и савете. Тако Хердер до-

27) Хердер, *Идеје за филозофију повести човечанства*, стр. 107-8.

28) Johann Gottfried Herder, “Another Philosophy of History” in Ioannis D. Evrigenis, Daniel Pellerin(ed.), *Another Philosophy of History and Selected Political Writings*, Hackett Publishing Company, Indianapolis/Cambridge, 2004, p. 29-30.

лази до парадоксалног закључка, да су они народи који су најмање учени, а који су истовремено најпунији предрасуда у одређеном смислу ипак у предности. Ендрју Боуи с тим у вези каже: „Природне науке могу боље објашњавати стварност него што то чине локални митови који не нуде никакву моћ и контролу над стварношћу. Ови митови ипак могу бити део читаве мреже веровања која омогућавају људима да прихвате свет над којим би иначе имали тек слабу контролу. Сама наука, са друге стране, не нуди никаква средства да створи нове мреже веровања уместо оних које је разорила. Хердер има за циљ да брани димензије културног значења који се никад не може изразити научним терминима и које су наталожене у историји језика и друштвене групе.“²⁹⁾

На основу овог Хердеровог става романтичари су извели закључак о потреби стварања модерних митова.³⁰⁾ Све оно скривено и несвесно у једном народу излази на површину кроз митове, песме и фолклор, а у томе је и њихова снага и важност. Исаија Берлин интерпретирајући Хердера каже: „Уметност, морал, обичаји, религија, национални живот, израстају из прастарих традиција а стварају их читава друштва која живе целовитим заједничким животом. Границе и поделе између и унутар тако јединствених израза колективног маштовитог одзива на заједничко искуство нису друго до вештачке и искривљене категоризације глупих, догматских педаната каснијег доба.“³¹⁾ Другим речима, духовни живот народа посматра се као јединствена целина. Митови су повезани са моралом, морал са предрасудама, предрасуде са религијом, религија са поезијом, поезија са легендама, а све то на крају са језиком и духом нације.

НЕСАМЕРЉИВОСТ КУЛТУРА И КУЛТУРНИ НАЦИОНАЛИЗАМ

Као што према Хердеру свака нација има свој дух, исто тако и свака култура има своје тежиште (*Schwerpunkt*) и своје идеале, па према томе ако процењујемо институције неког друштва или неког доба, то можемо чинити само према идеалима те културе и тог доба. Другим речима, свака култура и њене тековине могу се процењивати искључиво у складу са сопственим критеријумима.

29) Bowie, *Introduction to German Philosophy from Kant to Habermas*, p. 53.

30) Берлин, *Корени романтизма*, стр. 132.

31) Берлин, *Против струје: есеји из историје идеја*, стр. 17.

Исаија Берлин, у складу с тим, тврди да код Хердера пада читава идеја савршеног живота, односно постојања некаквог идеала коме сви људи теже. Супротно просветитељству Хердер тврди да ако универзални одговори важе у физици, хемији и математици у етици и естетици то није случај. Његова претпоставка је да је разноликост, а не униформност основна карактеристика универзума. На пољу културе и уметности то је директно супротстављање просветитељима и класичарима који су веровали да су пронашли објективне критеријуме по којима се може процењивати лепота неког дела. Универзални и вечни критеријуми не постоје у литератури, а културни стандарди класичара су заправо стандарди француске декаденције.³²⁾ На овом месту осећа се одбрана сопствене културе и националног идентитета од туђег културног империјализма. На више места Хердер се критички односи према филозофском и филантропском тону свог времена које великодушно дарује своје идеале, врлине и верзију среће и најудаљенијим нацијама.³³⁾

Хердер на овом месту постаје типичан представник антипросветитељског духа. Тако он култури просветитељства, коју сматра декадентном и арогантном, супротставља једноставније, робусније и активније културе прошлости. Исто као што је захтевао да се свака нација процењује према сопственим критеријумима, тако је захтевао и да се и свака историјска епоха интерпретира у складу са сопственим духом. „Према томе ни средњи век за њега више није био једноставно доба мрака и варварства него епоха у којој је пронашао високоразвијену цивилизацију. Већ као младић скренуо је Гетеову пажњу на готску уметност као специфичну средњовековну уметност и прогласио је највећим и најтипичнијим достигнућем немачке цивилизације.“³⁴⁾

Поред поштовања за старе културе, Хердер ступа у одбрану „дивљака“. Немачки филозоф много више цени креативни и активни дух дивљака, који се у свом ужем кругу изражава истинитије, одређеније и упечатљивије него неког таштог Европљанина који је изгубио креативност и стоји високо на лествици коју су изградиле туђе руке. „А природни човек је, додуше, ограничен, али здрав и ваљан човек на Земљи.“³⁵⁾ Тиме се Хердер противи просветитељима као и свима који своју животну мисију виде у цивилизовању

32) Beiser, *Enlightenment, Revolution and Romanticism: The Genesis of Modern German political thought, 1790-1800*, p. 206.

33) Herder, „*Another Philosophy of History*“, p. 30.

34) Aris, *op. cit.*, p. 239.

35) Хердер, *Идеје за филозофију повести човечанства*, стр. 130.

других народа. Исто као и Жан Жак тако ће и немачки Русо гајити поштовање према племенитом дивљаку. Немачки филозоф диви се неискварености, виталности и простодушности нецивилизованог човека. Исаија Берлин лепо примећује да је Хердер један од малобројних мислилаца који се апсолутно дивлио стварима онаквима какве оне јесу и није желео да од њих створи нешто друго. „Он има добро мишљење о Грцима, о средњем веку, о осамнаестом веку, он има добро мишљење о готово свему, осим о свом времену и месту. Ако постоји било шта што Хердер није волео, то је уклањање једне културе од стране друге.“³⁶⁾

Међутим, Хердер не брани само далеке народе од европских „усређитеља“. Он је заправо забринут за духовни положај сопствене нације. Тако се већ у свом путничком дневнику критички осврће на културну политику Фридриха II, „његове Французе“ и деловање Академије коју је овај основао.³⁷⁾ Хердер чак тврди да је Волтер, кога је Фридрих довео у Пруску, презирао Немце, а да их није ни познавао, док је Академија допринела срозавању филозофије.³⁸⁾ Другим речима, Французи и њихово просветитељство нису донели Пруској никакву корист и више су штетили него допринели културном развоју Немачке. Под утицајем француских просветитеља настао је Фридрихов просвећени апсолутизам кога Хердер окривљује за спутавање немачког културног развоја.

Дакле, према Хердеровом мишљењу, прихватање неприкладних стандарда спречава развитаك аутентичне националне културе и уметности. Поезија која је израз националног духа може се процењивати само на основу тог духа чији је израз, а не неких универзалних стандарда који је гурају у већ готове калупе. То дакле, у погледу начина живота и уређења друштва, значи да оно што је добро за Португалце не мора важити и за Немце, при чему и једни и други могу бити у праву. Другим речима, тачност једног одговора не повлачи за собом и погрешност другачијег решења. Животни стилови Немца и Португалца могу бити различити, а ипак једнако добри и једнако вредни. Нема објективног мерила у складу са којим бисмо могли рећи да је један народни еп лепши од другог. У својој филозофији језика Хердер је настојао да покаже да различи-

36) Берлин, *Корени романтизма*, стр. 77.

37) Иако Хердер исмева Фридрихово подражавање Француза и оснивање Академије у Берлину, он се више пута надметао, а три пута су његови есеји награђивани на годишњим конкурсима Академије. Без обзира на његов генерални став о Академији ипак је изабран за њеног почасног члана.

38) ohann Gottfried Herder, “Journal of My Voyage in the Year 1769” in F. M. Barnard (ed.), *Herder on Social and Political Culture*, Cambridge University Press, Cambridge, 1969, p. 94.

ти језици стварају различите светове, те је према томе нелогично користити мере и стандарде једног доба и једне нације за мерење достигнућа друге нације и другог доба.

На тим основама, Хердер држи да је разлика између просвећених и непросвећених народа само релативна, односно само у квалитету, а не у квантитету. „Разлика између просветљених и непросветљених, између култивисаних и некултивисаних народа није, дакле, специфична него је само поступна.“³⁹⁾ Ова разлика зависи од тачке гледишта онога који посматра различите народе. Ако, са једне тачке гледишта, један народ може изгледати заостао, из другог угла нам се показује као снажан, креативан и виталан. Културе су једноставно различите, али не више и ниже.

У том смислу Хердер посебно цени аутентичност и оригиналност. „Немци треба да буду Немци а не трећеразредни Французи; живети значи бити загњурен у властити језик, традицију, локална осећања; једнообразност је смрт.“⁴⁰⁾ Свака група треба да се развија у складу са својим могућностима. Штавише, разноликост је Божји знак. Сам Бог жели да свет који је створио буде башта различитости. Тако се Хердер отиснуо на своје путовање бродом у намери да са више страна упозна свет свог Бога, а то значи најближи могући контакт са том баштом различитости и упознавање нових људи, њихових обичаја и култура. Ако је разноликост Божји знак то онда значи и да је очувања особене културе у крајњем случају дужност према Богу. „Само у гласу Бога, тј. укључени у стваралачку традицију, можемо и наставити делатно да живимо, безимено дејствујући у душама својих драгих.“⁴¹⁾ Сваки човек припада народу коме припада, и његов је задатак да људском роду саопшти свој поглед на свет.

Са овог становишта Хердер критикује и римокатоличку цркву. Он указује да римокатоличка црква форсирајући латински језик гуши изражавање на народном језику и спутава остваривање народног духа. „Не само да су матерњи језици народа који су били запосели Европу, а са њима и сами ти народи, одржавани у стању сировости, него је, између осталог, такође посебно тиме народ лишаван свог крајњег учешћа у јавним већањима, јер он није знао латински језик. Само културом језика отац народа се може уздићи из варварства, па је Европа тако дуго остала варварска и због тога

39) Хердер, *Идеје за филозофију повести човечанства*, стр. 122.

40) Берлин, *Против струје: есеји из историје идеја*, стр. 19.

41) Хердер, *Идеје за филозофију повести човечанства*, стр. 123.

што се један туђински језик скоро хиљаду година наметао природном органу њених становника.⁴²⁾

Бранећи разноликост и аутентичност сваког народног духа, Хердер у *Још једној филозофији историје* напада космополитски дух просветитељства. Он оптужује космополитски индивидуализам просветитељства да је натерао људе да се стиде свог националног идентитета, при чему указује на модерну искорењеност. Људи не припадају више нигде зато што их је просветитељство учило да морају припадати свугде.⁴³⁾ Тиме су се одвојили од своје културе, историје, језика и митова сматрајући их ниским и вулгарним одвојили су се од народног духа. Хердер поручује људима да се не одвајају од сопствене традиције. Он им препоручује да што дубље уроне у своје корене. „Где јеси и тај који јеси рођен, човече, ту јеси тај који је требало да будеш: не напуштај ланац, нити га превазилази него се закачи за њега! Само у његовој повезаности, у ономе што ти осећаш и дајеш, па у оба случаја *постајеш* делатан, само ту има за тебе живота и спокоја.“⁴⁴⁾ Порука је јасна. Човечанству се може припадати само кроз припадност некој одређеној традицији, култури и неком одређеном народу. На тај начин Хердер успева да повеже свој хуманизам и свој национализам, односно да успостави баланс између космополитизма и национализма. За њега нација није препрека хуманитету, она репрезентује човечанство које свакако има више страна те свака нација репрезентује различиту страну. Заправо Хердер је задржао идеал човечанства, али га је ослободио просветитељског рационализма. Арис указује да је Фихте прихватио ову Хердерову идеју коју је даље разрадио у својим познатим говорима.⁴⁵⁾

Имајући све горе наведено у виду ни мало не чуди Касиреров став да је Хердер од свих мислилаца и песника осамнаестог века поседовао најоштрији осећај и најдубље разумевање индивидуалитета.⁴⁶⁾ Он гаји поштовање према свим различитостима и ужива у локалним особеностима.

На овом месту ипак треба бити посебно опрезан. Када Хердер говори о различитим народима и различитом духу сваког народа он тада не мисли да је ту реч о расним разликама. Код њега не наилазимо на онај мистицизам крви који је учио да између народа

42) *Ibid*, стр. 293.

43) eiser, *op. cit.*, p. 204.

44) Хердер, *op. cit.*, стр. 122.

45) Aris, *op. cit.*, p. 241.

46) Ernst Cassirer, *The Myth of the State*, Yale University Press, New Haven, 1946, p. 184.

постоје некакве суштинске, мада неопипљиве, разлике које имају везе са расом. Сам Хердер на крају крајева не прихвата ни поделу људи на расе. Та подела му изгледа насилна и вештачка. „Тако су се, на пример, неки усудили да четири или пет делова људског рода, изворно подељених по подручјима или чак бојама, назову *расама*: не видим ниједан узрок за овај назив. На Земљи нема ни четири или пет раса, нити искључивих варијетета. Боје се губе преливајући се једне у друге, творевине служе генетском карактеру.“⁴⁷⁾ Као што смо већ нагласили Хердер је далеко од помисли да културе дели на ниже и више. Самим тим он не прави разлику ни међу људима. „Поврх тога, неједнакост људи по природи није тако велика као што то постаје васпитањем, како то показују особине једног истог народа под његовим разноликим врстама владавине. За кратко време, и најплеменитији народ под јармом деспотизма губи своју племенитост. Тако, очигледно је да ова беда није дело природе него је дело људи.“⁴⁸⁾ Дакле, и најплеменитије културе под лошом владавином могу пасти у варварство, као што би и ослобођење народног духа довело до високих културних достигнућа. Самим тим, иако Хердер говори и о утицајима климе и тла на формирање карактера одређеног народа у његовом раду нема онаквих призива „крви и тла“ какви се могу срести код других аутора који су се касније бавили концептима народа и народног духа, што је примера ради случај са Хансом Фрејером.⁴⁹⁾

Исаија Берлин такође тврди да Хердер није био националиста и да се гнушао политичког национализма иако признаје да је семе национализма присутно у Хердеровим нападима на универзализам и испразни космополитизам, те да је немачки филозоф био највећи подстрекач културног национализма међу народима које су угњетавала велика европска царства.⁵⁰⁾ Ернст Касирер прихвата да је Хердер био националиста, али подвлачи да хердеровски национализам није исто што и прости партикуларизам. Напротив, његов национализам је у складу са стварним универзализмом, па чак га и претпоставља, будући да је култура сваке нације индивидуална манифестација универзалног, један индивидуалан глас у општем свеобухватном складу. На крају Касирер закључује да је Хердеров и на њему створени романтичарски национализам био

47) Хердер, *Идеје за филозофију повести човечанства*, стр. 90.

48) *Ibid*, стр. 132.

49) Jerry Muller, *The Mind and the Market: Capitalism in Modern European Thought*, Anchor Books, New York, 2002, p. 278.

50) Берлин, *Против струје: есеји из историје идеја*, Заједница књижевника Панчева, Панчево, 1994, стр. 17-18.

продукт љубави, а не мржње.⁵¹⁾ И други писци се у принципу слажу са Берлином и Касирером када објашњавају да Хердер није баштинио модерни национализам правећи притом оштру разлику између немачког филозофа и касније историје европског национализма. Тако на пример Рајнолд Арис цитира Мајнекеа који каже да је Хердеров национализам има свој корен и своју границу у његовом хуманизму. Он је трансформисао концепт индивидуалности на националну групу, тако да нације постају велике индивидуе. Његов национализам се дакле фундаментално разликује од модерног национализма будући да нема никакве везе са концептом једне моћне, модерне, централизоване државе. То дакле није политички већ један етнички и духовни национализам, без икаквих агресивних тенденција.⁵²⁾

На овом трагу је и Џон Пламенац, који такође тврди да Хердер није био политички националиста. Штавише, исти аутор подвлачи да нема ничега нелибералног у вези са Хердеровим културним национализмом. Хердер није јадиковао због немачке подељености нити је беспоговорно тражио немачко политичко уједињење. Неговање аутентичне културе деловало му је као довољно. „Он се интересовао за оно што чини да Њемци препознају једни друге као Њемце, иако су неки од њих били протестанти а други католици, неки поданици Хоенцолерна а други Хабзбурга или других нижих суверених кнежева. Ако је био озлојеђен културном доминацијом Француза, то је било због тога што је мислио да је она опасна по њемачку културу, њемачки дух, њемачке обичаје и навике, начин мишљења и осећања. Њему није пало на памет да је очување или развитак те културе тражио уједињење Њемаца у једну државу.“⁵³⁾ За Хердера су категорије нације и културе биле исувише важне да би могле послужити као оправдање бирократске и централизоване државе.

Тек касније доћи ће до спајања немачког политичког и културног национализма. Међутим, у овим оценама не треба бити сувише искључив. Млади Хердер јесте радије одабрао верност руском него пруском двору; он је такође гајио својеврсну одбојност према Прусији која ће касније извршити немачко уједињење управо због њене централизованости и бирократичности и њене неосетљивости на локалне и историјске специфичности. Такође,

51) Cassirer, *The Myth of the State*, p. 185-186.

52) Aris, *op. cit.*, p. 243.

53) John Plamenatz "Dva tipa nacionalizma" u Andrey Waskiewicz, Zbigniew Pelczynski, (ur.) *Izbor tekstova*, Fondacija John Plamenatz, Bar, 2001. str. 37.

Хердер није имао лепо мишљење ни о Фридриху Великом нити о пруском милитаризму, што само по себи није чудно ако се има у виду да је Хердер имао тек дванаест година када је почео Седмогодишњи рат, један од највећих и најкрвавијих сукоба који је свет до тада видео. За њега је питање немачког уједињења сасвим сигурно пре свега представљало културно питање, али ипак то још увек не значи да он, на крају крајева, није имао на уму и једно политичко уједињење Немаца, ако ништа друго оно барем као могуће решење у будућности. О томе доста речито говори једна реченица из његовог Дневника. „Државе краља Пруске неће бити срећне док не постану аутономни делови велике братске [немачке] уније.“⁵⁴⁾ Према томе, немачке земље треба да задрже своју аутономију, оне треба да негују своје локалне специфичности и своју аутентичност, али оне ће бити истински срећне тек у једној братској заједници са осталим Немцима.

Хердер не говори како ће се до „братске заједнице“ доћи, али је сигурно да он нема на уму ни некакву политичку акцију, а још мање било какво војно решење. На више места у својим радовима он се оштро противи свакој ратоборној политици, па тако и оној која би се заклањала иза нације. Човек је за њега биће способно да саосећа са другима па према томе и мирољубиво створење. „Дакле, само његово обличје поучава га мирољубивости, а не разбојничком убитачном уништавању: прво обележје хуманости.“⁵⁵⁾ Супротно Хобсу за Хердера је природно стање мира међу људима. Он без сумње алудира на великог Енглеза када каже: „Било је филозофа који су наш род, због нагона самоодржања, сврставали у звери и његово природно стање називали ратним стањем. Очигледно је у овој тврдњи много тога што њему није својствено. ... Супротно је истини повести представљати злоћудни, непријатељски карактер људи збијених на једном простору, супарничких уметника, супростављених политичара, завидљивих научника, као опште особине људског рода. Највећи број људи на земљи не познаје ове раздоруће жаоке и кржаве ране које оне изазивају; он живи у слободној атмосфери, а не у кужном ваздуху градова. ... Дакле, није рат него мир природно стање незбијеног људског рода, јер рат је стање нужде, не првобитног уживања.“⁵⁶⁾ Рат је дакле према Хердеру неприродно стање за човека. Није хуманост него су страсти гониле народе да се као дивље животиње удружују и сукобљавају. Стога

54) Herder, "Journal of My Voyage in the Year 1769" p. 53.

55) Хердер, *Идеје за филозофију повести човечанства*, стр. 59.

56) *Ibid.*, 111.

није ни чудо да на истом месту најславнија имена историје Хердер назива давитељима људског рода, крунисаним целатима или целатима који су се борили за своје круне.⁵⁷⁾ Како је за Хердера рат као такав неприродан, неприродна мора бити и свака освајачка политика „крунисаних целата“ односно њихове амбиције, империјалне тежње за моћи, славом и престижом. Он такође наглашава да је сопствена земља неопходна сваком народу, те да су они нераздвојиви од свог тла. „Особина сваког тела и његовог начина живота, све радости и послови на које су навикнути од детињства, цели видокруг њихове душе – климатски су условљени. Одузме ли им се њихова земља, одузето им је све.“⁵⁸⁾ Према томе освајачки ратови су сами по себи неправедни. Са друге стране, колонијалистичка политика не доноси очекиване резултате већ на дужи рок штети и самим колонизаторима. „Сви пребрзи, пренагли прелази у супротну хемисферу и климу ретко су били спасоносни за једну нацију, јер природа није узалуд повукла своје границе између међусобно удаљених земаља. Како повест освајања тако и повест трговинских друштава, али већином повест мисија, нужно би дала тужну и делом смешну слику, ако би се непристрасно овај предмет с његовим последицама такође извукао из властитих релација са онима који су већ прошли тај прелазак. Са одвратношћу и грожењем читају се вести о неким европским нацијама које су се, потонуле у најбесрамније обиље и најбезосећајнију гордост, телесно и душевно изопачила, и чак више немају снаге за уживање и самилост.“⁵⁹⁾ Са ових позиција Хердер критикује европску освајачку политику, а не штеди ни своје земљаке који су се превише занели националистичким осећањима. Њима поручује да на Земљи има довољно места за све.

Можемо закључити да је Хердеров национализам био спона између космополитизма просветитељства и модерног национализма. Ради се такорећи о једној међузони. Са једне стране хердеровски национализам је представљао изазов космополитизму, те критиковао његова слаба места, али са друге стране он није исекао споне између нације и човечанства. Штавише, културни национализам који Хердер заступа је у функцији повезивања појединца и човечанства. У крајњој линији, неспутано изражавање сваког националног духа корисно је за читаво човечанство. Исто тако, Хердер свој национализам не везује за државу и политику. Културно

57) *Ibid*, 132.58) *Ibid*, 91-92.59) *Ibid*, 99.

јединство нације је оно што је главно, док је политичко уједињење мање важна ствар. Чак и ако је оно потребно до њега се неће доћи планираном политичком акцијом и државном интервенцијом, него спонтано и природно. На крају крајева то је ствар Провиђења. Као што и Арис признаје, ХердEROVA мисао била је природна за ону генерацију која је више ценила етику него политику и која није имала поверења у државу.⁶⁰⁾ Одбојност према апсолутизму и бирократији спречила га је да објективно сагледа улогу коју ће држава у будућности играти. С тим у вези, пада у очи и његов недостатак осећаја за реалну политику. Хердер је био изузетно нерасположен према Фридриху Великом и Пруској, али ће управо та апсолутистичка и милитаристичка Пруска на крају крајева остварити немачко уједињење.

*
* *

ХердEROVA мисао показује једну чудесну карактеристику. Он је пошао од филозофије језика и тако утемељио учење о нацији. Тиме је политизовао језик, а нацију засновао као политички појам. Тако је Хердер упркос томе што је избегавао да се бави политиком и политичким темама на крају ипак постао један изузетно важан политички писац, покретач романтизма и утемељитељ национализма. Такође, ХердEROVA мисао представљаће изазов главном току политичке и филозофске мисли његовог времена. Он не само што ће афирмисати народно стваралаштво него ће то стваралаштво прогласити јединственим културним благом. Ако је сваки народ носилац само себи својственог духа, и јединствене културе, онда исто тако сваки народ има право и обавезу да ту своју културу развија и да се на тај начин представља другим нацијама. Према томе, не постоје стандарди према којима бисмо могли да упоређујемо стваралаштво различитих народа и да га вреднујемо као боље или лошије. Културе су различите, народи су различити и сваки треба да буде онакав какав јесте. Иако антипросветитељ и утемељитељ национализма, Хердер задржава спону са космополитизмом. Нације нису једна од друге одвојене некаквим непремостивим препрекама, све оне заједно учествују у човечанству. Зато Хердер у свом национализму не види ни један једини разлог за агресију и конфликте међу народима.

На овим основама ХердEROVA мисао је изменила до тада познату политику. Након њега, политика се више не може водити на

60) Aris, *op. cit.*, p. 244.

такав начин да занемарује питања језика и питања културе. Припадници исте културе неће се задовољити само културним јединством, него ће захтевати и политичко јединство да би осигурали и сачували своју посебност. Другим речима, свака нација захтева право да буде призната и да може да се сама развија без туђег туторства и контроле. Тако ће ХердEROVA мисао представљати увод у све данас актуелне расправе о односу између културе и политике.

Dusan Dostanic

HERDER'S CONCEPTION OF THE NATION

Summary

In this article the author deals with the conception of a nation by the German philosopher Johann Gottfried Herder. In this paper is pointed out Herder's conception of language as the main feature of the nation. In addition, special attention was paid to Herder's notion of "national spirit". According to Herder, every distinctive characteristic of a nation is essentially a product and a manifestation of a "national spirit". In the third part the author deals with German philosophers view upon the question of relations between different cultures. Thus the fundamental features of Herder's cultural nationalism are indicated as well as his relationship with enlightenment's cosmopolitanism. The purpose of this work is to emphasize the roots and the beginnings of the modern considerations of nation, nationalism and national identity.

Key words: Johann Gottfried von Herder, nation, national spirit, culture, language, identity

ЛИТЕРАТУРА

- Aris, Reinhold, *History of Political Thought in Germany 1789-1815*, Routledge, London, 1965.
- Barnard, F.M, *Herder on Social and Political Culture*, Cambridge University Press, Cambridge, 1969.
- Beck, Lewis White, *Early German Philosophy: Kant and his Predecessors*, Harvard University Press, 1969.
- Beiser, Frederick C., *Enlightenment, Revolution and Romanticism: The Genesis of Modern German political thought, 1790-1800*, Harvard University Press, Cambridge, 1992.
- Берлин, Исаија, *Корени романтизма*, Службени гласник, Београд, 2006.
- Берлин, Исаија, *Против струје: есеји из историје идеја*, Заједница књижевника Панчева, Панчево, 1994.
- Bowie, Andrew, *Introduction to German Philosophy from Kant to Habermas*, Polity Press, Cambridge, 2003.

- Дивјак, Слободан, (ур.) *Нација, култура и грађанство*, Службени лист Србије, Београд, 2002.
- Достанић, Душан, „Значај проучавања културе за модерну политичку мисао“, *Политичка ревија*, 2/2011, Институт за политичке студије, Београд.
- Достанић, Душан, „Модерна држава пред изазовима комунитаризма“, *Политичка ревија*, 2/2012, Институт за политичке студије, Београд.
- Muller, Jerry, *The Mind and the Market: Capitalism in Modern European Thought*, Anchor Books, New York, 2002.
- Thompson, Michael, Verweij, Marco, Ellis, Richard J. „Way and How Culture Matters“ in Robert E. Goodin, Charles Tilly (ed.) *The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis*, Oxford University Press, Oxford, 2006.
- Cassirer, Ernst, *The Myth of the State*, Yale University Press, New Haven, 1946.
- Kraus, Peter, „Komunitarismus“ in Claus Offe, Martin Hartman (hrsg.), *Politische Theorie und Politische Philosophie*, Verlag C. H. Beck, München, 2011.
- Лепнис, Волф, *Култура и политика*, Геопоетика, Београд, 2009.
- Plamenatz, John, „Dva tipa nacionalizma“, u Andrey Waskiewicz, Zbigniew Pelczynski, (ur.) *Izbor tekstova*, Fondacija John Plamenatz, Bar, 2001.
- Стојадиновић, Миша, „Национални идентитет у доба глобализације“, *Српска политичка мисао*, 2/2011, Институт за политичке студије, Београд.
- Стојадиновић, Миша, „Питање националног идентитета у XXI веку“, *Политичка ревија*, 1/2011, Институт за политичке студије, Београд.
- Herder, Johann Gottfried, „Another Philosophy of History“ in Ioannis D. Evrigenis, Daniel Pellerin (ed.), *Another Philosophy of History and Selected Political Writings*, Hackett Publishing Company, Indianapolis/Cambridge, 2004.
- Herder, Johann Gottfried, „Fragments on Recent German Literature (1767-8)“ in Michael N. Forster (ed.), *Herder: Philosophical Writings*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
- Herder, Johann Gottfried, „Journal of My Voyage in the Year 1769“ in F. M. Barnard (ed.), *Herder on Social and Political Culture*, Cambridge University Press, Cambridge, 1969.
- Herder, Johann Gottfried, „On Characters of Nations and Ages“ in Ioannis D. Evrigenis, Daniel Pellerin (ed.), *Another Philosophy of History and Selected Political Writings*, Hackett Publishing Company, Indianapolis/Cambridge, 2004.
- Herder, Johann Gottfried, „The Influence of Free Legislation on the Science and Arts“ in Ioannis D. Evrigenis, Daniel Pellerin (ed.), *Another Philosophy of History and Selected Political Writings*, Hackett Publishing Company, Indianapolis/Cambridge, 2004.
- Хердер, Јохан Готфрид, *Идеје за филозофију повести човечанства*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, 2012.
- Хердер, Јохан Готфрид, *Расправа о пореклу језика*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, 1989.
- Цветићанин, Невен, *Епоха с оне стране левице и деснице*, Службени гласник, Институт друштвених наука, Београд, 2008.

Resume

Herder's ideas show some extraordinary characteristics. He unintentionally enters the field of politics. Starting from his philosophy of language Herder gets to his concept of the nation. According to him,

everything which one nation creates is actually not a creation of one individual, not even one generation, but of a national genius or a “spirit of a nation” as he calls it. That means that every nation as a collective, has its own culture, same as it has its own language. Thus cultures of different nations have different standards and different centers. So these different cultures can’t be compared one to another. They could have very different ideals. There are no better or worse cultures, no higher or lower ones. In a same sense there are no better or racially superior nations. In that way, Herder becomes one of the most important German thinkers of a counter-enlightenment. For him the main characteristic of a Universe is not uniformity but a diversity. On that ground, he manages to defend national myths and even national prejudices against enlightenment’s rationalism. According to Herder the main feature of a human beings is not the reason but language. That means that we can’t understand one people and its culture by applying some universal rational standards. Quite opposite, one nation can be understood only from its own creations its poetry, music, myths, legends, stories, customs and practices. Nation is what it creates and one people can be understood only through its creations. In according to this, Herder thinks that one people is what it is and that is it should be on a first place. Even more, individual should be deeply rooted in his national history, tradition and culture. His advice for every nation is to stay what it is. Unique feeling of identity and authenticity is vital for every nation as much as its self esteem. In this way Herder manages to turn language and nation into a political facts. Since Herder, culture becomes something what is essential for a politics and political philosophy in general. In other words, Herder creates a unique conception of a cultural nationalism, as a zone between enlightenment’s cosmopolitanism and later political nationalism. As much as he started as a thinker who didn’t want to have anything to do with state and politics, and as much he despised absolutistic regime and bureaucracy in the later cause of history his ideas became fundamentally connected to political nationalism and national aspirations for a unification. In that way Herder in the end was apolitical or even anti-political political thinker.

* Овај рад је примљен 27. јула 2012. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 10. септембра 2012. године.